

СЛОБОДАН МАРЈАНОВИЋ (Ниш)

ОРТОГРАФСКА НОРМА У ПОЛУСЛОЖЕНИЦАМА

Основни задатак овога рада је да се – у односу на уобичајену форму полусложенице од именских речи из оба полусложеничка члана, за шта је једино утврђена правописна норма¹, – скрене пажња на појаву више модела од дериватолошких облика у позицији и првог и другог дела, који правописно² досад нису били адекватно уређени, а ни у науци шире осветљени.

Из шире грађе ових облика као назива привредних организација³ учињен је избор пет модела и више типова у оквиру тих модела: 1) који су са стандардном полусложеничком формом и 2) конструкције за које мора да се постави питање о ортографском цензусу. Нужност нормативистичког разрешења писања (и употребе) ових речи у српском језику намеће све обимнија језичка грађа врло сложене форме тих облика у односу на традиционално стање и учење о тим речима.

Ако се има у виду да су „именичке полусложенице <...> речи постале срастањем двеју или више синтаксички и семантички чврсто повезаних речи, али тако да њихови посебни делови чувају своје акценте. Први део такве именице се не мења по падежима, остаје непромењен, док се други мења, а као знак њихове чврсте везе употребљава се правописни знак цртица”⁴, – онда се мора поставити питање: 1) колико свака веза

¹ В. Правопис српскохрватског књижевног језика са правописним речником. Нови Сад–Загреб, 1960, 72–74; Лј. Јонке. *Književni jezik u teoriji i praksi*. Zagreb, 1964, 106–107; Р. Симић. *Srpskohrvatski pravopis*. Beograd, 1991, 193–194; Р. Симић и др. *Правопис српског језика*. Београд–Никшић, 1993, 93–94.

² *Правопис српског језика*. Нови Сад, 1993, 97; Р. Симић. *Srpskohrvatski pravopis*, 103–194, и 255–258; Р. Симић и др., *Правопис српског језика*, 92–94; В. и И. Клајн. *О префиксоидима у српскохрватском језику*. – Наш језик, XXIII/5, Београд, 1978, 194.

³ Шире и потпуније сличне примере аутор овога рада је разматрао и у књизи *Структура назива привредних организација и њихова употреба*. Ниш, 1995.

⁴ Ж. Станојчић и др. *Савремени српскохрватски језик и култура изражавања*. Београд, 1989, 139; в. и: М. Minović. *O osnovima savremenih srpskohrvatskih pravopisnih normi i vezi s pisanjem složenica*. – Radovi Instituta za jezik i književnost u Sarajevu III, Сарајево, 1976, 231.

именских речи (што ћемо изложити у моделу I) чини „чврсто повезане речи”, 2) како се та веза остварује с дериватолошким облицима: изведеницама, сложеницама, скраћеницама итд. за оба члана (што ћемо представити моделима II, III, IV и V). Разматрање полусложеничких композиција са становишта правописне регулативе учинићемо прво за везу именских речи у моделу I.

МОДЕЛ I

Овај модел представљамо са три типа полусложеница у зависности од тога колико је у којем типу остварена форма „чврсто повезаних речи”:

тип А – са стандардном формом тих облика, како је правописно уређено то питање;

тип Б – веза тих речи није тако чврста као у претходном типу;

тип В – са много лабавијим односом чланова унутар те полусложеничке форме.

Полусложенице типа А

„Пайир-сервис”, „Прогрес-йромей”, „Младост-йурист”, „Метал-електро”, „Транспорт-ремонт”, „Промет-рукоћворине”.

Предочене композиције функционишу у складу с основним начелом о повезаности речи у оквиру те полусложеничке форме. Ове речи се и у косим падежима понашају као праве полусложенице. Први члан се не мења, другим чланом се обележава падежни однос⁵, односно: од „Пайир-сервиса”, „Пайир-сервису”, с „Пайир-сервисом” итд.

Полусложенице типа Б

1. „Плоче-фурнир”, „Паркеј-йласџика”, „Алуминијум-монтџажа”.

Нешто друкчије се успоставља начин функционисања првог и другог дела у овим композицијама. Именичка веза у оквиру ових облика није тако чврста. Ове полусложенице, у ствари, проистичу из напоредног односа првог и другог дела. Сваки члан из овакве везе чува у потпуности своје значење и акценат, па би се – самим тим – сваки члан могао да мења по падежима понаособ (а не само други члан), али би се тиме нарушила права форма полусложеница. Начин везе именичких речи овога типа утицао је да се аналошки јаве и композиције образоване облицима конститутивних чланова. Нарочито то потврђују низови полусложеница са аналошком прогресијом у избору другог, увек различитог, дела:

2. „Галеника-лекови”, „Галеника-хемија”, „Галеника-йласџика”, „Галеника-инсџиџи”, „Галеника-агрохемија”, итд., па: „Засџава-Транспорт”, „Засџава-Металургија”, „Засџава-Енергџика”.

⁵ Sv. Marković, M. Ajanović, Z. Diklić. *Pravopisni priručnik srpskohrvatskog – hrvatskosrpskog jezika*. III izdanje. Sarajevo, 1977, 63.

Творбена инерција оваквог – свакако аналошког – типа обележена је и појавом личних имена у позицији полусложеничког дела: „Зорка-йромей”, „Гоша-комерц”, „Лола-Инжињеринг”.

Везивањем апелатива различитог значења уз први непроменљиви члан, нпр.: *Галеника* и *Застава*, нису у правом смислу образоване полусложенице стандардног типа, јер други члан (а не први, како је уобичајено у језичкој пракси, типа: *узор-мајка*, *кремен-камен*, *бисер-гране*⁶) детерминише први члан. Међутим, оваквих композиција све више је у језичком корпусу, па се и језичка пракса због све чешћег настајања таквих композиција мора и ортографски уредити.

Полусложенице типа В

Облици трећег типа узети су у разматрање због још специфичнијег начина везе именичких појмова у тим конструкцијама.

- а) „Техника бейон”, „Вино калем”;
- б) „Текстил задруга”, „Текстил йромей”, „Стандард конфекција”.

Назначена дилема за начин успостављања везе у оквиру полусложених облика типа В манифестује се у још израженијој форми у облицима типа В.

За композицију подтипа а) може се рећи да именичке речи нису у онаком полусложеничком односу као облици типа А. Веза тих појмова је још лабавија од типа Б, па би се овакве форме полусложеница могле третирати прелазном категоријом. Разграђивање те форме је још драстичније у примерима подтипа б). Може се поставити питање како да се форма ових облика назначи. Права полусложеничка форма то свакако није. Именичка веза ових појмова тешко може да се класификује на начин како је то учињено са претходним типом, полусложеницама типа Б.

Јер, речи *техника* и *бейон* у подтипу а) су у напоредној вези, при чему се из оваквог односа и распореда речи са овом семантиком не обезбеђује полусложеничка форма. То потврђује и однос речи *вино* и *камен*. Отуда и тешкоће у класификацији ових облика.

Форму композиције подтипа б) – поред назначених проблема – још више слаби први члан, чију је природу тешко утврдити. Да ли је овај члан скраћена реч, или је то пуна реч: *стандард* (-ни), *текстил* (-ни) – тешко је утврдити. Али, било која реч да је употребљена за ове облике – скраћена или цела – тиме се не остварује права полусложеничка форма, па је употреба оваквих облика као полусложеница нецелисходна.

⁶ Правойис, 1960, 73; В. и Е. Barić, D. Malić. *O problemima polusloženica*. – Jezik, Zagreb, 1976–1977. 3–4. 92–97.

МОДЕЛ II

Форма овог модела је специфична: цела реч + скраћена реч или обрнуто:

а) „Галеника-инвестџ“, „Меџал-монџ“, „Лиџва-џранс“, „Адриа-инвестџ“;

б) „Инвестџ-сервис“, „Пласџ-меџал“, „Транс-адриа“.

Један од два конститутивна члана је скраћена реч. Међутим, без обзира на морфолошке разлике ових чланова, форма овако сачињених композиција – иако са скраћеном речи било као другим, било као првим чланом – функционише као права полусложеница, што чак није случај ни с облицима чија су оба члана пуне речи, и то са композицијама типа Б, а посебно са типом В.

У оба подтипа веза чланова је успостављена тако да се први члан не мења, а промена тих облика (у целини) означена је другим чланом, чак и у примерима подтипа а) када је тај члан скраћена реч, па се јавља промена: „Меџал-инвестџа“, „Меџал-инвестџу“, с „Меџал-инвестџом“ итд.

МОДЕЛ III

Поред ових модела, чију праву полусложеничку конструкцију чине најпре апелативи, указујемо и на облике чија је структура веома специфична: сложеница + именичка реч. Појава сложеница као првог члана ни у чему не ремети функцију сложеничког облика у односу на тај облик са рецимо, апелативом, као првим чланом. Важно је да је тај облик творбом добио ново значење, акценат, флексију, па је његова функција (као првог члана) потпуно у духу српског језика. Разматрање ових типова спада овде, без обзира на то што сви нису полусложеничке конструкције, или бар нису праве. Међутим, неке то јесу, али има и форми које, бар до сада, нису ни правописно регулисане, а колико нам је познато, врло мало и у нашој науци осветљене. Како да се третирају, остаје да се, прегледом свих типова, одговори.

Према другом члану, образована су два типа. Први тип чине конструкције са апелативом као другим чланом.

1. тип: сложеница + именичка реч

а) „Нафџагас-Гас“, „Нафџагас-џромеџ“, „Бродокомерџ-Риба“, „Бродокомерџ-Прехрана“;

б) „Нафџагас-Монџажа“, „Хидроелектџро-грађење“.

Пошто се природом и распоредом оба члана у овим конструкцијама остварује права полусложеничка форма (свака задржава свој акценат и други се члан мења по падежима, а први не), – образовање ових полусложеница у духу је творбе речи српског језика. Отуда и промена типа: „Нафџагас-гаса“, -џромеџа, -монџаже : -гасу, -џромеџу, -монџажи итд., односно: „Бродокомерџ-Рибе“, „-Прехране“: „-Риби“, „-Прехрани“.

2. тип: сложеница + сложена скраћеница

Нови тип представљен је врло специфичном формом: оба члана полусложенице су творбени облици.

„Нафџагас-Хемик”, „Нафџагас-Хинс”, „Бродокомерц-Имџекс”, „Првомајска-Идас”, „Првомајска-Тубс”.

Форма овог типа полусложеница зависи од третмана скраћенице као другог члана, пошто је позиција сложенице као првог члана начелно разрешена у претходном типу („Нафџагас-гас”). У том смислу, ваља утврдити 1) статус скраћенице с лексичко-морфолошког аспекта и 2) употребу тог облика као другог члана у оквиру тих полусложеница.

Стога, ако је тај облик скраћеница лексикализован, онда га у тој полусложеничкој конструкцији ваља третирати као самосталну реч. А за употребу таквог облика, а посебно природу везе скраћенице са првим чланом, може да се констатује да је то права полусложеничка форма са падежном променом: од „Нафџагас-Хинса”, -Хинсу”, склопљени послови, на пример, с „Нафџагас-Хинсом”.

Образовање ових полусложеница подразумева 1) творбени процес за оба члана, што одражава врло активну творбену продукцију, 2) да ортографски цензус није строго одређен морфолошким природом облика, већ службом њиховом, то јест јесу ли облици за један или други члан са именичком службом или не. То показује две ствари: 1) да је конструкција полусложеница отворена за различите форме конститутивних чланова, 2) све активнији творбени процес и коришћење таквих облика за образовање полусложеница условљава и нова ортографска правила.

МОДЕЛ IV

У овом моделу јавља се конструкција чија је полусложеничка форма са скраћеничком сложеницом у функцији првог члана. Други члан је, у једном случају, апелатив, у другом – сложеница, па форма ових облика гласи: скраћеничка сложеница + цела реч.

а) „Коџекс-унион”, „Воћаркоој-унион”, „Хемометјал-комерц”;

б) „Агрокоој-велейродаја”, „Енергоинвест-далеководи”, „Енергоинвест-армашуре”.

Скраћеничке сложенице овде имају своје значење, акценат, флексију, па стога као самосталне речи имају стабилну позицију у овој конструкцији. А сама чињеница да се поред скраћеничких сложеница као првог дела јављају апелативи, сложенице, па и префиксоидне сложенице у позицији другог дела ових полусложеница довољно говори о томе колико је творбени процес активан у вези с образовањем различитих творбених модела.

Показатељ праве полусложеничке форме јесте могућност промене другог члана типа: „Коџекс-унион”, -униона, -униону, с -унионом.

МОДЕЛ V

Овај модел представља свакако најспецифичнију форму: оба полусложеничка дела са скраћеницама. Пет нових типова са различитим облицима скраћеница показује сву сложеност творбеног процеса. Наговештена могућност са обликом скраћеница у претходном моделу биће потврђена разноврснијом формом тих облика.

1. тип: скраћеница + цела реч

а) „*FKG-sistem*”, „*RMK-promet*”, „*PTK-promet*”, „*Rembas-zastava*”, „*AIPK-komerc*”, „*Inex-film*”, „*Inex-čelik*”, „*Unis-inženjering*”.

Прво на шта указујемо јесте чињеница да ни у једном (до сада цитираном) правопису овакве везе нису у довољној мери осветљене и правописно уређене. А ево како овакав начин везе одређују Е. Барић и Д. Малић: „*Drugu skupinu sveza pisanih kao polusloženice čine one u kojima kao prvi dio dolazi nesklanjiva odrednica koja može biti... b) složena skraćeniца: PTT-usluge, TV-program, PEN-klub...*”, а мало даље: „*ili su to skraćeni tudi višечlani izrazi koji također određuju imenicu atributno, tj. ponašaju se isto kao tudi pridjevi, što znači da bi ih trebalo pisati bez crtice, odnosno rastavljeno, npr. TV dnevnik, PTT usluge, PEN klub*”⁷.

Дакле, тек у другом приступу Е. Барић и Д. Малић се одлучују за слободнију форму оваких чланова, тј. за њихово писање без чвршће полусложеничке везе с цртицом. А Р. Симић пише да: „Композиција нелексикализованих скраћеничких ортограма типа ТВ и сл. и нескраћених нису тако честе, али их има: ТВ-студио, ЈИК-банка, ЕИ-телевизори, ПТТ-саобраћај”. Али је колебање присутно и код Р. Симића. Одмах испод ових примера он каже: „Униформни начин писања који смо применили не значи да тако и препоручујемо. Напротив, само је показана једна од могућности, она која се у везаном тексту најчешће јавља. Поред ње, међутим, у примени је и растављено писање типа ТВ новости, СКЗ издања, ЕПП идеологија и сл.” Завршни став Р. Симића о овоме гласи: „С обзиром на синтаксичку мобилност њихову, тј. могућност слободног просторног распореда делова (исп. аутомобили ТАС, јединице АВНО, колекција Јумко итд), можда је и најупитније прихватити растављено писање”⁸.

С обзиром на овако испољено колебање у вези с оваквим творбеним моделима, децидно одређивање форме овог типа и није нужно на овом месту. Међутим, ово је први тип композиција којом се отвара питање: могу ли се понуђена решења Е. Барић, Д. Малић и Р. Симића применити на овај први тип. Начин везе чланова у овим облицима захтева друкчији приступ и нови правац у третирању овог проблема.

⁷ Е. Барић, Д. Малић. *O problemima polusloženica*. – Jezik, 3–4, Zagreb, 76–77, 100–101.

⁸ Р. Симић. *Srpskohrvatski pravopis*, 257. В. и Лј. Јонке. *Kriterij za pisanje polusloženica*. – Književni jezik u teoriji i praksi. Zagreb, 1964, 106–107.

Кад Е. Барић и Д. Малић за форму композиција типа: „ТВ дневник, ПТТ услуге, ПЕН клуб” мисле да придевске речи – из којих настају скраћенички ортограми – детерминишу именичку реч, оне су и сасвим у праву за овакву везу појмова. Јер оваква атрибутска детерминација не излази из оквира синтагматске релације чланова, па је и разумљива слободна форма тих конструкција, односно без „цртице” и „растављено”, за шта се Е. Барић и Д. Малић с правом залажу.

Исто тако, и начелно опредељење Р. Симића да би композиције: „ТВ-студио, ПТТ-саобраћај, ЈИК-банка”, требало писати растављено је сасвим у складу с тим конструкцијама, јер има и форми: „ТВ новосићи, СКЗ издања, ЕПП идеологија”. Нарочито „могућност слободног просторног распореда делова типа” „Аутомобили ТАС, јединице АВНО, колекција Јумко”, али и могућност „комбинације речи” типа: „Застава аутомобили и аутомобили „Застава”, „Кључ” чараје и чараје „Кључ”, – још више учвршћују начелни став о форми тих конструкција.

Међутим, да ли се конструкција првог типа: „ПТК-џромей”, „РМК-џромей”, „АИПК-џромей” итд. могу довести у исту равн с композицијама типа *ТВ дневник, ПТТ-услуге* (Барић, Малић) и: *Лук-банка, ЕПП идеологија* (Симић). Мислим да не може. У примерима Е. Барић, Д. Малић и Р. Симића однос првог и другог члана се успоставља по принципу атрибутске детерминације. То значи да прва композиција указује по то да је реч о телевизијском дневнику, друга – да је реч о услугама поштанско-телеграфско-телефонског типа, у трећој, тип банке управо одређују атрибути *југословенско, извозно и кредитно*. У наведеним примерима пак никакав однос детерминације се не успоставља између првог и другог члана. Тај однос је, истина, могућ, али само у оквиру првог члана. До те форме – примера типа Е. Барић, Д. Малић и Р. Симића – може се доћи ако се структура наших примера, али – само првог члана: ПТК, РМК, АИПК, – рашчлани на: *ПТ комбинат, РМ комбинат, АИП комбинат* итд., где се однос детерминације успоставља на начин као што су утврдили Барић, Малић и Симић, дакле: *џроизводно џрговински комбинат, рударско металушки комбинат, агроиндустријски и џољојривредни комбинат*. Међутим, у случају наших примера, први члан – целином својом – није детерминација другог. У овом типу та композиција има своју чврсту структуру. Однос првога и другог члана не успоставља се на принципу атрибутске детерминације, већ на нужности везе првога и другог члана (и то као назива радних организација), али као напоредних појмова. Отуда, та веза појмова је права полусложеничка. А то подразумева да су овакви творбени модели сасвим и складу с једним од правила о функцији таквих (полусложеничких) речи – да се први члан не деклинира, а други се деклинира: од „ПТК-џромейа”, РМК-џромейа”, „Инекс-челика”, с „ПТК-џромейом”, „РМК-џромейом”, „Инекс-челиком”.

Због свега изнесеног, може да се закључи 1) да су овакви модели, без обзира на то што је први члан скраћенички ортограм – прави полусложенички, са чврстом везом првог и другог члана и формом

састављеног писања, односно са цртицом; 2) ту форму композиција типа Е. Барић, Д. Малић и Р. Симића директно одређује начин везе полусложеничких делова. Типови везе првога и другог члана са понуђеним решењима у оквиру тих композиција могу да се прихвате са формом растављеног писања, тј. без цртице, односно као лабавија веза првога и другог члана (па чак и као синтагматска, тј. напоредна). Међутим, када први члан у тој конструкцији није атрибуција другог, онда оне функционишу као праве полусложенице, односно као композиције са цртицом између првог и другог члана, и са деклинацијом другог члана.

У оквиру првог типа модела V јављају се и композиције са сложенијом формом скраћеница у функцији првог члана.

б₁) „*Genex-kristal*”, „*Granex-promet*”; па и форма скраћеница:

б₂) „*Granexsport-promet*”, „*Kombitex-promet*”.

И поред тога што су у оба подтипа б) за први члан употребљаване скраћенице сложеног типа, и за ове композиције полусложеница констатујемо да представљају стандардну форму таквих облика, јер су скраћенице у оба подтипа потпуно лексикализоване, а то значи да се скраћенице за први члан употребљавају као самосталне речи, па знак промене целог облика показује други члан: „*Genex-kristala*”, „*-kristalu*”, с „*Genex-kristalom*” итд. Исто тако, флексију примера *йодѣиѣа б₂* не ремети први члан, иако је то још сложенија форма скраћеница, па је и овде могућа промена: „*Granexsport-prometa*”, „*-prometu*” итд.

Промена морфолошког састава другог члана условљава појаву другог типа полусложеница.

2. тип: скраћеница + сложеница

„*Минел-Коѣлоградња*”, „*ПКБ-Млиноѣродукуѣ*”, „*Inex-Velepromet*”, „*Ина-Наѣѣаѣлиѣ*”, „*ЖТП-Инѣрасѣѣрукуѣѣура*”.

О семантичким вредностима сложеница и начину творбе не бисмо овде говорили. Овде указујемо на разлоге да ове речи функционишу са скраћеницама у овим полусложеницама на јединствен начин. За разлику од нужне везе првога и другог члана у првом типу, веза чланова у овом типу је врло стабилна, али није нужна. Други члан може и самостално да буде употребљен у функцији номинације. Међутим, то не слаби везу ова два појма као јединствене композиције. Напротив. То само одражава и врло сложене творбене процесе за те облике. Знак промене и ових назива пружа други члан: „*Минел-Коѣлоградње*”, „*-Коѣлоградњи*” итд.

3. тип: скраћеница + префиксоидне сложене

Конструкцију претходног типа полусложеница мења само појава префиксоидних сложенеца уместо стандардног типа тих речи у позицији другог члана.

а₁) „Минел-Терморемонџи”, „Минел-Електромонџажа”, „Минел-Агро-монџажа”;

а₂) „ПКБ-Техносервис”, „ПКБ-Агроекономик”,

дакле, са лексикализованим и нелексикализованим скраћеницама у функцији првог члана. Иначе, у структури ових полусложеница први део, који је исказан у две форме (просте и сложене скраћенице), остаје непромењен, а други део мења се као у типичне полусложенице: „Минел-Техносервиса”, „-Техносервису” итд.

4. тип: скраћеница + скраћена реч

„Мин-џранс”, „Уџи-џранс”, „Хиџ-џласџ”, „Хиџ-комерџ”, „Аџро-комерџ”, „АИПК-комерџ”.

Форму композиције из два претходна типа мења само облик другог члана, односно скраћена реч. Први члан је из овог типа нужен, јер се џранс-, џласџ-, комерџ-, тек са првим чланом одређује и морфолошки и семантички, тј. утврђује се да су ово скраћени делови речи џрансџорџ, џласџџика и комерџџјала.

На крају, без обзира што су оба члана композиције скраћенички облици, могућ је тип деклинације целог облика преко другог члана: „Мин-џранса”, „-џрансу”, с „Мин-џрансом”.

5. тип: скраћеница + скраћеница

Врло необична и ретка форма композиције полусложенице забележена је у овом типу примера. Однос чланова у овој форми још мање је правописно регулисан, а исто тако – и врло мало у науци осветљен, чак мање него и остале форме са скраћеницама од једног члана. Ове композиције су класификоване у неколико подтипова.

а₁) „Минел-Еџип”, „Инџ-Иџип”, „Унис-Инџос”, „Унис-Промџ”, „Инџ-Хемџфарм”;

а₂) „Минел-Фад”, „Унис-Еџи”;

б₁) „ПКБ-Имџек”, „Еџ-Вџеп”, „Еџ-Ермо”

б₂) „Унис-УџП”, „Грамџп-џПС”, „Ѓџпад-ИџС”.

Примери за први подтип одабрани су од потпуно лексикализованих скраћеница, и то за оба члана. Скраћенице су лексички и морфолошки потпуно адаптиране, односно са акцентом и флексијом потпуно самосталних речи. Отуда, без обзира што су у позицији оба члана скраћенице, овакве композиције су прави полусложенички облици са

првим непроменљивим чланом, и другим, – променљивим: „*Минел-Елий*“, „*-Елийа*“, „*-Елийу*“ итд.

У остала три подтипа мења се склоп композиције облика полусложеница. За један члан скраћеница није или не може бити лексикализована. У *подтипу* a_2 скраћеница првог члана је као и у претходном подтипу, значи – лексички адаптирана, али скраћеница другог члана, и поред повољног фонолошког састава, не може да се лексикализује. Томе се највише опире одсуство било каквог вида семантике из оваквог гласовног склопа.

Стога ове композиције не функционишу као у претходном подтипу, односно као праве полусложенице, пре свега због скраћенице другог члана, који је, врло битан за ове облике.

Стање у два подтипа б) (b_1 и b_2) нешто је друкчије. Једна од скраћеница је потпуно неповољног гласовног састава. Међутим, оне се ипак употребљавају уз облик лексикализованих скраћеница једног члана. У том смислу је композиција подтипа b_1 (иако са једном скраћеницом неповољног састава) функционалнија чак и од композиција подтипа a_2 , пре свега због другог члана, јер је та скраћеница лексикализована. То омогућује да облик ових полусложеница има флексију и поред нелексикализоване скраћенице првог члана типа: „*ПКБ-Имлек*“, „*-Имлека*“, с „*-Имлеком*“.

Однос првог и другог члана је најгори у композицијама подтипа b_2 због врло лошег састава скраћенице другог члана, чак много горег и од подтипа a_2 са повољнијим фонолошким склопом тог другог члана – *Фад*, *Еши*. Чланови *УТП*, *ТПС* и *ИРЦ* основна су сметња за флексију целог облика, а тиме и употребе оваквих композиција као правих полусложеница.

Отуда, само облици полусложеница подтипа a_1 потпуно су у складу с основним правописним нормама о функцији тих облика, чиме је испуњен основни услов за адекватну употребу тих композиција као полусложеница.

То исто може да се констатује и за употребу облика подтипа b_1 због скраћенице другог члана.

Што се друга два подтипа, поготово подтипа b_2 , тиче, сигурно је да је то врло лоша форма, па је употреба таквих облика као полусложеница не препоручљива.

6. тип: скраћеница + полусложеница

Овај тип се јавља са посве необичном формом: у позицији другог члана је полусложеница.

a_1) „*Minel Export-import*“, „*PKB Mlin-produkt*“, „*Šipad Export-import*“;

a_2) „*Inex Šar planina*“, „*PKB Herceg-Novi*“.

У дилеми смо да ли се и овакве композиције могу да третирају као полусложенице, јер за то има бар два разлога: а) што је форма другог члана, независно од првог, сасвим у духу правописне регулативе. Тај полусложенички облик из шире композиције је променљив, и то – други члан из те уже конструкције: *Minel Export-importa, -importu* итд, што је знак рефлексije за ширу форму полусложеница: *Minel export-importa, -importu*, или: склопљени послови с *Minel Export-importom*. б) ако у овом, петом моделу скраћеница као први члан са пет различитих облика из позиције другог члана образује пет типова, од којих су већи број праве полусложенице, онда је и логично и схватљиво ангажовање скраћеница и за овакав тип облика; да се, дакле, од скраћенице као првог члана и полусложенице (као другог) образује као шири композиција полусложенице, и да као таква буде адекватно употребљена.

Завршили бисмо осврт на модел V неколиким констатацијама. Овај модел се издваја од осталих полусложеничких модела 1) бројем типова (шест), 2) скраћеницама као првим чланом, који је продуктивнији и од модела I, где је први члан цела реч, 3) појавом полусложеница у позицији другог члана у широј форми полусложеничке композиције.

Стога, оваква употреба скраћеница и за полусложеничке композиције, од којих су добар део и праве полусложенице, показатељ је интензивирања творбеног процеса. Најчешћи творбени облици као чланови су, дакле, скраћенице. Њихово учешће у образовању и полусложеница врло је запажено – чак много више него апелатива или сложеница и изведеница.

Из свега изнесеног да закључимо о моделу V.

1. Наши примери првог типа: *ПТК-џрометш, РМК-џрометш, АИПК-комерц, Хий-комерц* итд., показују – у односу на моделе Е. Барић, Д. Малић и Р. Симића – нов положај чланова ове форме заснован на принципу њихове напоредне везе;

2. Са осталих пет типова – које скраћеница (као први члан) образује с другим чланом од сложеница, префиксоидних сложеница, од скраћених речи, од других скраћеница, па и од полусложеница, – помера се граница (у оквиру модела V) за пет нових типова полусложеница: *Минел-Котлоградња, ПКБ-Техносервис, Мин-ТРАНС, Минел-Елиј и ПКБ Млин-џпродуктш*.

Диференцирање ових шест типова полусложеница у моделу V заснива се на савременој грађи, за коју понуђена решења за сваки тип или подтип могу да буду индикативна за ортографију тих композиција.

На крају, одабрана и класификована грађа у свих пет модела упућује на неколика сазнања:

1) о експанзији дериватолошких облика за образовање великог броја полусложеница;

2) о начину везе делова – исказаних именским речима или творбеним облицима – у оквиру представљених композиција;

3) о структури делова тих композиција.

Сва три аспекта су веома битна за правопис ових форми, тј. јесу ли те композиције праве полусложенице или се неке аналогијом према стандардним типовима тих облика употребљавају.

Стога, прво о творбеној експанзији. Врло сложена форма творбених композиција знатно надмашује ниво стандардног типа полусложеница. Од пет модела (укупно представљених) за четири су коришћени творбени облици, најчешће правописно прихватљиви за ту форму, али су у највећем проценту досад такве композиције биле изван ортографских правила, која су углавном важила за стандардан модел полусложеница од именских речи. То показује да је творачка снага у српском језику обележена и на овај начин – активном употребом различитих облика за оба полусложеничка дела.

Друго, према начину везе, установљена три типа у моделу I – А, Б и В, релациона су форма од стандардних облика типа А: *Пайир-сервис* до типа В – *Техника бейџон*, чија је форма испод сваког ортографског цензуса о тим речима. Облици типа Б – *Плоче-фурнир*, настали аналошком инерцијом, отварају питање: може ли таква форма да буде прихваћена као стандардан тип полусложеница. Но, с обзиром на то да су ове композиције са повољнијом формом у односу на тип В, то је оваквих конструкција све више у језичкој пракси, што захтева да се овакве форме и правописно уреде: облици типа Б, дакле, нису стандардан тип полусложеница, али се и као такве могу да употребљавају, јер та форма није драстично нарушена као у типу В.

Што се структуре чланова композиције у остала четири модела тиче, за правопис је битна служба облика као првог или другог члана, а не морфолошки аспект тих облика. То даље значи да су и неки творбени облици, нпр. скраћенице, па и скраћене речи функционалнији као полусложенички чланови, него чак и апелативи у тој функцији (што је случај с типом В). Нарочито је важно било да било који од ових облика – чак и творбених – у позицији другог члана може да буде променљив како би и цео облик полусложеничке композиције функционисао по стандардима правописа.

У том смислу је показано: 1) да употреба творбених облика, посебно скраћеница, није сметња да композиције и од оваквих чланова функционисају као праве полусложенице, при чему је само битно да су скраћенице лексикализоване, и да се као такве одређују као самосталне речи; 2) појава, пак, нелексикализованих скраћеница (вероватно по аналошкој инерцији) типа *Грамий-ТПС*, у позицији другог члана јесте сметња за праву форму полусложеница, па овакве композиције нису у духу правописне регулативе.

Све ово нужно намеће потребу да се и такве форме нормативно разреше. За оба скупа ваља утврдити ортографска правила, а исто тако поставити и правописни цензус због врло активног творбеног процеса и аналошке поплаве композиција мимо основних правописних норми.

Slobodan MARJANOVIĆ

ORTHOGRAPHIC NORM IN HALF-COMPOUND WORDS

Summary

The analysis of the selected material from the contemporary linguistic practice establishes the following: 1) the centre of standard type of half-compound words from model I moves significantly to the composition with derivative forms for both items in four other patterns; 2) in harmony with that for all the patterns – both from the nominal words and from the derivative forms – it is necessary to establish a new orthography as a spelling standard for those words.

